

Radosław Jakubowski

Wpływ polityki regionalnej Unii Europejskiej na wykształcanie się kapitału społecznego w regionach transgranicznych — na przykładzie pogranicza polsko-niemieckiego

W polskim dyskursie naukowym ostatnich lat, toczącym się w obrębie nauk społecznych, coraz większym zainteresowaniem cieszą się koncepcje kapitału społecznego, z których najważniejsze sformułowane zostały w ubiegłym stuleciu przez francuskiego socjologa Pierre'a Bourdieu, amerykańskiego socjologa Jamesa Colemana oraz amerykańskiego politologa Roberta Putnama. Jedną z przyczyn wzmożonego zainteresowania tematyką kapitału społecznego na gruncie polskim jest przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oraz zachodzące w jego konsekwencji zmiany społeczne, do których operacjonalizacji oraz pomiaru znakomicie nadaje się instrumentarium teoretyczne, oferowane właśnie przez koncepcje kapitału społecznego. Kapitał społeczny stanowi także bardzo atrakcyjne narzędzie analizy w wymiarze interdyscyplinarnym. Łączy on bowiem kategorie ekonomiczne, kryjące się pod pojęciem „kapitał”, oraz socjologiczne, zawarte w określeniu „społeczny”¹. To interdyscyplinarne podejście umożliwia badanie fenomenów społeczno-ekonomicznych w ramach jednego ujęcia teoretycznego, za pomocą metod badawczych dostępnych obu dyscyplinom nauki.

Inną przyczyną zainteresowania problematyką kapitału społecznego są narastające problemy w dziedzinie integracji społeczno-kulturowej wewnątrz Wspólnoty, w wyniku których nierozwiązane dotychczas kwestie — jak ograniczona zdolność do działania UE na arenie międzynarodowej, deficyt demokracji w procesie podejmowania decyzji, niewielka partycypacja obywatelska w wymiarze wspólnotowym czy kryzys legitymizacji instytucji unijnych — dały o sobie znać ze zdwojoną siłą i postawiły mechanizm instytucjonalny UE pod presją reformy. Jako remedium na wyżej wymienione problemy coraz częściej wymienia się działania na rzecz budowania kapitału społecznego jako zasobu społeczeństwa obywatelskiego².

Przedmiotem rozważań tego artykułu będzie, w powyższym kontekście, wpływ jednego z wymiarów polityki integracyjnej UE — tj. polityki regionalnej — na wykształcanie się kapitału społecznego na polsko-niemieckim obszarze przygranicznym. Z czego wynika taki wybór obszaru badawczego? Polityka regionalna Wspólnoty jest jednym z najważniejszych instrumentów integracji europejskiej i narzędziem zmiany społecznej, będących w rękach polityków europejskich. Wydatki na jej cele wynoszą obecnie

36% budżetu całej UE. Wartość ta odpowiada kwocie rządu 350 miliardów euro, przeznaczonych do wykorzystania w okresie 7 lat (lata 2007–2013)³. Komponenty polityki regionalnej, ukierunkowane na pogłębianie integracji społeczno-kulturowej społeczeństw UE, muszą w jakiś sposób oddziaływać na poszczególne części składowe kapitału społecznego, które na potrzeby wprowadzenia w problematykę artykułu zdefiniujemy na razie, za Robertem D. Putnamem, jako *trust*, *norms* i *networks*⁴ — czyli zaufanie, normy (wzajemności — R.J.) oraz sieci kontaktów. Specyficzne warunki socjoekonomiczne oraz socjopolityczne regionów transgranicznych, w których realizowane są regionalne projekty europejskie, stanowią natomiast swego rodzaju odzwierciedlenie sytuacji całej UE i wchodzących w jej skład państw członkowskich — w których dążenia integracyjne polityki wspólnotowej także napotykają przeszkodę odmiennych systemów instytucjonalno-politycznych, społeczno-ekonomicznych oraz kulturowych, charakterystycznych dla poszczególnych państw narodowych; w których próba ożywienia oddolnej energii i aktywności obywateli napotyka wszystkie wynikiłe z tych odmienności utrudnienia. Przy uwzględnieniu oczywistych ograniczeń poznawczych, jakie wynikają z przyjęcia takiej perspektywy badawczej oraz faktu, iż procesy zachodzące w regionach przygranicznych nie dają się w prostej linii przełożyć ani uogólnić na całą Wspólnotę Europejską, intencją autora jest jedynie wskazanie na pewne związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy realizowanymi projektami regionalnymi UE a procesami społecznymi ukierunkowanymi na wykształcanie się kapitału społecznego w wymiarze transgranicznym, które w ich następstwie zachodzą. Wskazanie na określone tropy w zakresie skuteczności oddziaływania tego wymiaru polityki wspólnotowej stać się bowiem może inspiracją do podjęcia szerszych badań w tym obszarze, a także in-

tensyfikacji działań ze strony polityków europejskich w kierunku wspierania wyżej wymienionych procesów.

Aby móc jednak zdefiniować obszary efektywnego oddziaływania polityki regionalnej na wykształcanie się kapitału społecznego w regionach transgranicznych, należy najpierw przybliżyć samą koncepcję (a właściwie najważniejsze koncepcje) kapitału społecznego. Pierwsza część tej pracy zostanie zatem poświęcona omówieniu trzech najistotniejszych ujęć kapitału społecznego, obecnych we współczesnym dyskursie toczącym się w obrębie nauk społecznych — tj. P. Bourdieu, J. Coleman oraz R. Putnama. Po scharakteryzowaniu najważniejszych predykatów kapitału społecznego, wynikających z wyżej wymienionych koncepcji, krótko omówione zostaną cele, instrumenty oraz wskazani zostaną beneficjenci polityki regionalnej UE. Umożliwi to podjęcie próby wskazania możliwych obszarów oddziaływania polityki regionalnej w wymiarze transgranicznym na wykształcanie się kapitału społecznego. Po sformułowaniu supozycji badawczych w powyższym zakresie omówione zostaną w sposób zwięzły cele, instrumenty oraz płaszczyzny działania konkretnych programów regionalnych realizowanych na pograniczu polsko-niemieckim, wchodzącym w skład euroregionu Pro Europa Viadrina, tj. Wschodnia Brandenburgia–Województwo Lubuskie⁵ w dwóch ostatnich okresach programowania⁶. Następnie metodą wtórnej analizy źródłowej (na podstawie dokumentów ewaluacyjnych) zbadana zostanie skuteczność oddziaływania wybranych komponentów⁷ polityki regionalnej UE na kształtowanie elementów kapitału społecznego na obszarze regionu transgranicznego Wschodnia Brandenburgia–Województwo Lubuskie. Całość pracy zakończona zostanie podsumowaniem i zwięzłym zaprezentowaniem wniosków badawczych.

Kapitał społeczny

Pojęcie kapitału społecznego do współczesnego dyskursu naukowego wprowadził francuski socjolog P. Bourdieu⁸. Zdefiniował on kapitał społeczny jako „sumę rzeczowych oraz potencjalnych zasobów, które związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych kontaktów opartych na wzajemnym zaufaniu i uznaniu”⁹. Bourdieu traktował kapitał społeczny jako produkt „strategii inwestycyjnych”¹⁰, ukierunkowanych na zawieranie oraz podtrzymywanie kontaktów, które w przyszłości mogą przynieść korzyści. Nestor francuskiej socjologii wskazywał więc na *quasi*-ekonomiczną wartość, którą niesie z sobą kapitał społeczny. Inwestycja w zasoby, jakie wnosili do sieci kontaktów poszczególni jej członkowie, była jednak w jego koncepcji ukierunkowana jedynie na dobro prywatne danej jednostki¹¹.

Wymiar dobra publicznego kapitał społeczny uzyskał w koncepcji J. Colemana, który rozszerzył interpretację idei inwestowania w zasoby na gruncie kapitału społecznego i umiejscowił ją w ramach teorii racjonalnego wyboru (*rational choice theory*)¹². Dla amerykańskiego socjologa sieć kontaktów i powiązane z nią zasoby, będące do dyspozycji jej członków, powinny działać — w ujęciu normatywnym — na podstawie normy wzajemności. Determinuje ona bowiem charakter wzajemnych korzyści członków sieci kontaktów, czyniąc ją tym samym dobrem wspólnym¹³. Zasada wzajemności, w myśl której działa racjonalny aktor, sprawia, że wzajemne oczekiwania i zobowiązania poszczególnych jednostek reprodukowane są na zasadzie sprzężenia zwrotnego w przyszłości, po wypełnieniu bieżących zobowiązań. Ta oparta na wzajemnym zaufaniu reguła powoduje, iż żadnemu z aktorów nie opłaca się łamanie zobowiązań, gdyż koszty takiego działania są niewspół-

miernie wysokie w stosunku do ewentualnych chwilowych korzyści¹⁴. Efektywność sankcji negatywnych za złamanie przyjętych norm (na przykład wykluczenie i związana z nim utrata korzyści z przynależności do sieci kontaktów) oraz profity wynikające z ich przestrzegania (np. obniżenie kosztów transakcyjnych) sprawiają, że szczególnie w tych sieciach kontaktów, w których interakcje są częste i powtarzalne, akumuluje się kapitał społeczny¹⁵.

O ile J. Coleman nadał kapitałowi społecznemu wymiar publiczny, o tyle R.D. Putnam rozszerzył go o aspekt polityczny. Zdaniem autora *Demokracji w działaniu* kapitał społeczny ma bardzo istotny wpływ na funkcjonowanie demokratycznego systemu politycznego. Sieci społecznego zaangażowania, wykształcające się na podstawie colemanowskich norm wzajemności i zaufania, jakimi darzą się ich członkowie, stanowią ważny zasób integrujący społeczeństwo wokół wartości obywatelskich¹⁶. Tak pojmowany kapitał społeczny, stymulujący aktywność obywatelską, zapewnia według Putnama polityzację roszczeń na rzecz dobra wspólnego poprzez oddziaływanie instytucjonalnych form sieci społecznego zaangażowania (pod postacią różnego rodzaju stowarzyszeń, klubów, związków religijnych itd.) na decydentów politycznych. Związki obywatelskie są więc w tej koncepcji podstawą działania społeczeństwa obywatelskiego. Zapewniają one stabilność systemu demokratycznego, wiążąc polityków z potrzebami obywateli, artykułowanymi jako dobro wspólne.

Kapitał społeczny definiowany przez R. Putnama jako sieci powiązań między jednostkami, normy wzajemności między nimi oraz wyrastające z nich zaufanie (*trust, norms, networks*)¹⁷ występuje w co najmniej czterech formach, pozwalających „zmierzyć” jego integracyjne właściwości. W swojej typologii wyróżnia on zinstytucjonalizowany kapitał społeczny, któremu przeciwstawia z kolei nieformalny (nie-

zinstytucjonalizowany) kapitał społeczny. Ta forma występowania kapitału społecznego pozwala określić jego zdolność do zaspokajania potrzeb poszczególnych jednostek. Amerykański politolog jest zdania, że nieformalny kapitał społeczny lepiej nadaje się do takich zadań¹⁸. Drugą formą występowania kapitału społecznego jest kapitał społeczny o dużej lub o małej zwartości¹⁹. Kapitał społeczny o dużej zwartości charakteryzuje się ciasnymi i silnymi powiązaniem między jednostkami „networku”, natomiast mała zwartość kapitału społecznego objawia się luźnymi i nietrwałymi powiązaniem między nimi. Kapitał społeczny o dużej zwartości ma według Putnama większą siłę mobilizującą społeczność do działania niż kapitał o małej zwartości²⁰. Trzecią formę tworzy rozróżnienie na kapitał społeczny zorientowany do wewnątrz oraz kapitał społeczny zorientowany na zewnątrz. Pierwszy z nich obejmuje materialne, społeczne i polityczne interesy poszczególnych członków sieci²¹, natomiast drugi zawiera w sobie także ekstrapolację tychże na gruncie dobra wspólnego²². Naturalnie to kapitał społeczny zorientowany na zewnątrz ma większą siłę integrującą. Ostatnią formą występowania kapitału społecznego, wskazaną przez R. Putnama, jest kapitał spajający (*bonding capital*) versus kapitał łączący (*bridging capital*). Pierwszy to kapitał wzmacniający małe grupy przeciwstawiające się innym grupom, wzmacniający ich wykluczające tożsamości. Drugi tworzy z kolei powiązania pomiędzy różnymi grupami i ich członkami²³. Zwany jest on też w polskiej literaturze przedmiotu kapitałem inkluzyjnym i z racji występujących w jego obrębie swobodnych, nierepresyjnych więzi, ma on zdolność integrowania dużych grup społecznych²⁴.

Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu w tym miejscu zakończona zostanie zwięzła charakterystyka najważniejszych koncepcji kapitału społecznego.

Niemniej opisane powyżej najistotniejsze właściwości kapitału społecznego posłużą jako swego rodzaju papierek lakmusowy efektów oddziaływania polityki regionalnej UE w przedmiotowym zakresie. Najpierw jednak kilka słów charakteryzujących samą politykę regionalną UE.

Polityka regionalna UE — cele, instrumenty, beneficjenci

Polityka regionalna Unii Europejskiej stanowi element polityki strukturalnej, ukierunkowany na umacnianie kohezji społecznej oraz gospodarczej Wspólnoty²⁵. Jest ona zatem ponadnarodowym narzędziem integracji oraz wyrównywania dysproporcji społeczno-gospodarczych między regionami Unii. Jako instrument oddziaływania o charakterze wspólnotowym, polityka regionalna jest finansowana ze wspólnego budżetu UE²⁶. W istotnych dla tej pracy dwóch ostatnich okresach programowania polityka regionalna UE realizowała następujące cele²⁷ – w pierwszym okresie: „wsparcie regionów zapóźnionych w rozwoju” (cel 1), „odbudowa terenów silnie uzależnionych od upadających gałęzi gospodarki” (cel 2), „modernizacja rynku pracy” (cel 3)²⁸, oraz w drugim okresie: „konwergencja” (cel 1), „konkurencyjność regionalna i zatrudnienie” (cel 2), „europejska współpraca terytorialna” (cel 3)²⁹. Narzędziami realizacji wyżej wymienionych celów były/są dwa rodzaje instrumentów — fundusze strukturalne oraz inicjatywy wspólnotowe.

Fundusze strukturalne są instrumentami polityki regionalnej UE, wyodrębnionymi na podstawie specyficznych, strukturalno-politycznych obszarów oddziaływania. Obecnie istnieją cztery fundusze strukturalne: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Europejski Fundusz Orientacji i Gwa-

rancji Rolnej (EFOiGR), Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa (FIOR)³⁰. Oprócz nich występuje jeszcze jeden odrębny fundusz, zwany niekiedy „quasi-funduszem strukturalnym” — Fundusz Spójności³¹.

Drugą grupę instrumentów służących realizacji celów polityki regionalnej UE stanowią inicjatywy wspólnotowe. Inicjatywy wspólnotowe są specjalnymi instrumentami działania, tworzonymi przez Komisję Europejską w celu rozwiązywania specyficznych problemów, które dotyczą funkcjonowania całej Unii³². W latach 2000–2006 działały cztery inicjatywy wspólnotowe: EQUAL (zwalczanie dyskryminacji na rynku pracy), Interreg III (współpraca transgraniczna regionów UE), LEADER+ (rozwój obszarów wiejskich) oraz URBAN II (wspieranie problemowych obszarów miejskich)³³. W obecnym okresie programowania wymienione inicjatywy zostały podciągnięte pod nowe cele polityki regionalnej. Programy URBAN II i EQUAL przeniesione zostały do celów 1 („konwergencja”) i 2 („konkurencyjność regionalna i zatrudnienie”), natomiast Interreg III włączony został do celu 3 („europejska współpraca terytorialna”). LEADER jest natomiast od roku 2007 integralną częścią składową nowej polityki UE dla obszarów wiejskich³⁴.

Aby podjąć próbę wskazania możliwych obszarów oddziaływania polityki regionalnej w wymiarze transgranicznym na wykształcanie się kapitału społecznego w ramach omówionych powyżej celów, konieczne jest jeszcze określenie podmiotów mogących ubiegać się o środki z tego typu programów współpracy. Potencjalnymi beneficjentami owych programów są: jednostki samorządu terytorialnego, podmioty i jednostki organizacyjne powoływane lub tworzone przez państwo w celu świadczenia usług publicznych, pozarządowe organizacje non profit, izby (gospodarcze, handlowe i rzemieślnicze), szkoły wyższe, instytucje publiczne

prowadzące działalność edukacyjną, badawczą, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, euroregiony³⁵.

Możliwe obszary oddziaływania polityki regionalnej UE w wymiarze transgranicznym na wykształcanie się kapitału społecznego

Wskazane powyżej podmioty, pochodzące z co najmniej dwóch różnych krajów członkowskich UE, zakorzenione są najczęściej w odmiennych kulturach, wyrastają z różnych systemów instytucjonalno-politycznych i społeczno-ekonomicznych, oraz reprezentują różny poziom dobrobytu. Z kolei pochodzący z różnych krajów członkowskich obywatele, biorący udział w projektach transgranicznych, posługują się najczęściej odmiennymi językami, mają odmienne problemy, odmienne zwyczaje, przekonania itd. Decydując się jednak na przystąpienie do realizacji projektu w ramach programu regionalnego UE, podmioty pochodzące z różnych krajów podlegają pewnym zasadom, których przestrzeganie jest nieodzowne do zrealizowania projektu. Takimi zasadami są: zasada partnerstwa i zasada współfinansowania³⁶. Zasada współfinansowania oznacza, iż wszyscy partnerzy muszą wnieść do projektu jakieś zasoby (a więc zainwestować) — tylko wtedy UE współfinansuje projekt. Oznacza to, że każdy z partnerów ponosi pewne koszty, które nie zostaną zwrócone, jeśli projekt się nie powiedzie. Tylko zrealizowanie celów projektu oznacza gratyfikację ze strony Unii³⁷. Zasada partnerstwa wskazuje natomiast na pewne normy i wartości, na których podstawie ma przebiegać współpraca podmiotów w ramach projektu³⁸. Determinuje ona charakter wzajemnych relacji partnerów pochodzących z różnych państw członkowskich UE, opierając je, zdaniem au-

tora niniejszej pracy, na takich wartościach, jak: wzajemne zaufanie (*trust*), współpraca, solidarność. Zasada współfinansowania oznacza z kolei oparcie wzajemnych relacji na normie wzajemności („ja coś daję i ty coś dajesz”), będącej podstawą kapitału społecznego (*norms*). Normy, w myśl których przebiega współpraca, warunkują charakter interakcji między podmiotami, umożliwiają wzajemną ocenę aktorów, stanowią podstawę wzajemnego zaufania, a tym samym wiarygodności partnerów. Sam zaś udział podmiotów z różnych krajów Wspólnoty w tego typu projektach regionalnych UE (a przede wszystkim dzięki tego typu projektom) powoduje przypuszczalnie wykształcanie się nowych i zągęszczanie już istniejących sieci kontaktów (*networks*), oraz wzmacnianie/wykształcanie norm obywatelskiej współpracy.

Osobną kwestią jest oczywiście społeczno-integracyjny charakter niektórych komponentów poszczególnych programów regionalnych, które z założenia zdają się oddziaływać na wykształcanie się kapitału społecznego. Problematyka ta przybliżona zostanie na przykładzie programów realizowanych na pograniczu polsko-niemieckim, wchodzącym w skład euroregionu Pro Europa Viadrina.

Projekty regionalne UE na polsko-niemieckim obszarze przygranicznym Wschodnia Brandenburgia–Województwo Lubuskie — cele, instrumenty, płaszczyzny działania

Na obszarze przygranicznym Wschodnia Brandenburgia–Województwo Lubuskie działały w dwóch ostatnich okresach programowania dwa instrumenty polityki regionalnej. W latach 2000–2006 była to inicjatywa wspólnotowa Interreg III (komponent A)³⁹, natomiast

w obecnie trwającym okresie obejmującym lata 2007–2013 jest to Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)–Brandenburgia, działający w ramach celu 3 — „europejska współpraca terytorialna”. Zasadniczy cel, który przyświecał Komisji Europejskiej przy tworzeniu inicjatywy wspólnotowej Interreg, definiuje Komunikat Komisji do Państw Członkowskich z dnia 2 września 2004 r. ustanawiający wytyczne inicjatywy wspólnotowej w dziedzinie współpracy transeuropejskiej: „ogólnym celem inicjatywy Interreg było i pozostaje stworzenie sytuacji, w której granice narodowe nie będą przeszkodą w zrównoważonym rozwoju oraz integracji obszaru Europy”⁴⁰. Konkretniejsze sformułowania w tym zakresie zawiera natomiast broszura wydana przez Ministerstwo Gospodarki Landu Brandenburgia *Przewyciężyć granice — wspólnie wzrastać* (*Grenzen überwinden — zusammenwachsen*): „inicjatywa wspólnotowa Interreg powinna przyczyniać się do długotrwałej redukcji istniejących nierówności pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej oraz do przewyciężania zarówno kulturowych, jak i gospodarczych granic wewnątrz Europy”⁴¹. Cele te miały być realizowane z uwzględnieniem sześciu priorytetów działań programu: „współpraca gospodarcza i wspieranie MSP” (priorytet 1.), „rozwój infrastruktury” (priorytet 2.), „środowisko naturalne” (priorytet 3.), „rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich” (priorytet 4.), „szkolenie i zatrudnienie” (priorytet 5.), „współpraca” (priorytet 6.)⁴². W trwającym obecnie okresie programowania Interreg III A został zastąpiony Programem Operacyjnym Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)–Brandenburgia i włączony do celu 3 („europejska współpraca terytorialna”). Główny cel Programu Operacyjnego zdefiniowany został następująco: „wspieranie współpracy pomiędzy lokalnymi i regionalnymi aktorami oraz dalszy zrównoważony rozwój

współpracy transgranicznej w wymiarze społecznym i gospodarczym pomiędzy sąsiadującymi regionami przygranicznymi w oparciu o wspólne strategie i programy rozwojowe⁴³.

Działania programu skondensowane zostały w ramach czterech priorytetów, tj.: „rozwój infrastruktury i poprawa środowiska naturalnego” (priorytet 1.), „integracja gospodarcza oraz współpraca sektorów gospodarki i nauki” (priorytet 2.), „wspieranie dalszego rozwoju zasobów ludzkich i współpracy transgranicznej” (priorytet 3.), „pomoc techniczna” (priorytet 4)⁴⁴. Interesujące w kontekście tematu niniejszej pracy płaszczyzny oddziaływania wyżej wymienionych programów polityki regionalnej UE na wykształcanie się kapitału społecznego w regionach transgranicznych odszukać można w ramach priorytetu 5. i 6. Interregu oraz priorytetu 3. Programu Operacyjnego. Priorytet 5. inicjatywy wspólnotowej Interreg III A („szkolenie i zatrudnienie”) podzielony został na dwa działania, mające na celu kształcenie i doksztalcenie w celu przystosowania do wymogów rynku pracy oraz w celu utworzenia dodatkowych możliwości zatrudnienia przez publiczne miejsca pracy (działanie 5.1) i wspieranie instytucji oświatowych i naukowych (działanie 5.2). Priorytet 6. („współpraca”) ukierunkowany został natomiast na współpracę euroregionalną (działanie 6.1), współpracę na szczeblu regionalnym i lokalnym (działanie 6.2) oraz współpracę międzynarodową instytucji naukowych, badawczych i kulturalnych, towarzystw młodzieżowych i klubów sportowych (działanie 6.3)⁴⁵. Działanie 5.1 ukierunkowane zostało na transgraniczne formy kształcenia i doksztalcenia, jak wspólne szkolenia dla bezrobotnych z obu krajów, kursy przekwalifikowujące pracowników do wykonywania nowych zawodów, kursy językowe z udziałem obywateli z obu sąsiadujących państw, praktyki zawodowe dla młodzieży w kraju sąsiadującym itd.⁴⁶ Aktywności podejmowane w ramach tego

działania miały zatem charakter transnarodowy (uczestnikami poszczególnych projektów były instytucje pochodzące z obu krajów członkowskich UE), uczestnicy projektów z obu państw spotykali się i uczyli razem zarówno w Niemczech, jak i w Polsce. Mieli zatem okazję do poznania się i nawiązania kontaktów. Pracowali razem na podstawie pewnych reguł, które wyznaczał wspólny cel, jakim było zdobycie nowych kwalifikacji. Bardzo dobrymi przykładami projektów zrealizowanych w ramach tego działania były: „Polsko-niemiecka fabryka młodzieży — ucząca fabryka” („Deutsch- Polnische Jugendfabrik — eine lernende Fabrik”)⁴⁷ oraz „Asystenci Unii Europejskiej” („EU Assistenten”)⁴⁸. Działanie 5.2. miało natomiast na celu wspieranie instytucji oświatowych i naukowych poprzez dofinansowywanie dwujęzycznych kierunków studiów, spotkań i wykładów o charakterze naukowym z udziałem uczniów i studentów z obu krajów, wspólnych projektów i przedsięwzięć naukowych. Działanie tego priorytetu wpłynęło zatem niewątpliwie na intensyfikację kontaktów transgranicznych oraz lepsze poznanie się uczestników biorących udział w projektach.

W ramach priorytetu 6. Interregu („współpraca”) odbywały się projekty transgraniczne o bardzo szerokim społeczno-integracyjnym spektrum działania. Na poziomie współpracy euroregionalnej (działanie 6.1) były to m.in. programy nawiązujące wprost do koncepcji kapitału społecznego. Charakter taki miały na przykład działania na rzecz zwiększenia wzajemnego zaufania mieszkańców z obu krajów członkowskich UE (programy ukierunkowane na wspólne zwalczanie problemów społecznych regionu, jak ekskluzja, przestępczość; na współpracę służb komunalnych w różnych dziedzinach; na tworzenie systemu transgranicznego reagowania na klęski żywiołowe, pożary itd., czy też podejmujące próbę wykształcenia transgranicznej świadomości regionalnej)⁴⁹,

promujące integrację społeczno-kulturową, budujące sieci transgranicznych kontaktów między mieszkańcami euroregionu, normy współpracy i dobrej koegzystencji (projekty polegające na organizowaniu wspólnych imprez okolicznościowych, pikników, świąt, spotkań, imprez sportowych i artystycznych, obchodów wydarzeń historycznych, festynów dla dzieci itd.)⁵⁰.

Szczególne znaczenie dla rozwoju sieci kontaktów transgranicznych w ramach tego działania miał tzw. Fundusz Mikroprojektów, powołany specjalnie w celu „zintensyfikowania istniejących oraz tworzenia nowych kontaktów między mieszkańcami z obu stron Odry”⁵¹. Projekty finansowane z tego funduszu polegały najczęściej na organizacji międzynarodowych spotkań i przedsięwzięć w dziedzinie kultury, turystyki, ochrony środowiska, edukacji, imprez i spotkań dla młodzieży itd. Te niskobudżetowe projekty miały w swym założeniu przyczynić się do wykształcenia wspólnej, regionalnej tożsamości mieszkańców euroregionu oraz lepszego poznania się i pogłębienia wzajemnego zaufania⁵².

Działanie 6.2 w ramach priorytetu 6., mające na celu wspieranie współpracy na szczeblu regionalnym i lokalnym, skierowane było z kolei do pracowników najróżniejszych instytucji samorządowych i polegało przede wszystkim na realizacji przedsięwzięć o charakterze wzajemnej wymiany doświadczeń, wspólnych szkoleń, wypracowywania ujednoliconych procedur działania w określonych dziedzinach życia społecznego (szczególnie przy zwalczaniu wspólnych problemów społecznych oraz społeczno-ekonomicznych), oraz poszukiwania nowych obszarów współpracy między instytucjami samorządowymi z Polski i Niemiec⁵³. W wypadku tego działania polityki regionalnej powstające sieci kontaktów, normy współpracy oraz wypracowywane postawy wzajemnego zrozumienia i zaufania dotyczyły zatem określonej i stosunkowo nielicznej grupy społecznej,

niemniej jednak była to grupa, która z racji charakteru wykonywanej pracy ma duży wpływ na kształtowanie postaw i zachowań większych społeczności.

Działanie 6.3 dotyczyło natomiast rozwoju i pogłębienia współpracy międzynarodowej instytucji naukowych, badawczych i kulturalnych oraz towarzystw młodzieżowych i klubów sportowych, również nawiązując wprost do koncepcji kapitału społecznego. Celem tego działania było bowiem wytworzenie sieci transgranicznych kontaktów wyżej wymienionych instytucji poprzez ich wspólne aktywności w dziedzinie nauki, sportu i rekreacji⁵⁴. Projekty realizowane w ramach tego priorytetu polegały najczęściej na przeprowadzaniu wspólnych projektów badawczych z udziałem naukowców z Polski i Niemiec, organizowaniu wymian kulturalnych i młodzieżowych oraz polsko-niemieckich imprez sportowych.

W ramach działającego obecnie na przedmiotowym obszarze pogranicza polsko-niemieckiego Programu Operacyjnego interesujące w kontekście tematu niniejszej pracy obszary działania polityki regionalnej UE zlokalizowane zostały w obrębie priorytetu trzeciego: „wspieranie dalszego rozwoju zasobów ludzkich i współpracy transgranicznej”, będącego w istocie połączeniem priorytetów 5. i 6. Interregu III A z lat 2000–2006.

Priorytet 3. Programu Operacyjnego podzielony został na dwa działania, ukierunkowane na wspieranie projektów z zakresu kształcenia i zatrudnienia (działanie 3.1.) oraz projektów realizowanych z Funduszu Małych Projektów i projektów sieciowych (działanie 3.2.). Działanie 3.1. realizowane jest przede wszystkim poprzez projekty o charakterze edukacyjno-szkoleniowym, mające podnieść kwalifikacje ich uczestników, umożliwić zdobycie doświadczenia zawodowego dzięki praktykom odbywającym się w sąsiednim kraju, zwiększyć szanse na transgranicznym rynku pracy i kompetencje językowe⁵⁵. Projekty te zbliżone są do analogicznych, przeprowadzanych w latach

2000–2006 w ramach działania 5.1. Interregu i mają podobny zakres oddziaływania na poszczególne komponenty kapitału społecznego.

Działanie 3.2. „Współpraca i spotkania (Fundusz Małych Projektów (FMP) i projekty sieciowe)” ma natomiast na celu rozwijanie sieci kontaktów (*networks*) między niemieckimi i polskimi mieszkańcami regionu. Doświadczenia poprzedniego okresu programowania pokazały bowiem, że małe projekty służyły w szczególności „pielęgowaniu i intensyfikowaniu transgranicznej informacji, komunikacji i współpracy między obywatelami, stowarzyszeniami i samorządami na transgranicznym obszarze wsparcia oraz wzmocnieniu identyfikacji społeczeństwa z regionem”⁵⁶. *Novum* w ramach działania 6.2 stanowią tzw. projekty sieciowe, które są bardziej zaawansowanym etapem realizacji współpracy transgranicznej, nadającym jej szerszy wymiar, tj. ukierunkowującym ją na tworzenie bardziej spójnego i skoordynowanego podejścia do rozwiązywania wspólnych problemów regionu w dłuższym okresie. Projekty sieciowe zatem mają w swym założeniu budowanie długotrwałych relacji między mieszkańcami i instytucjami z obu krajów regionu. Wykształcające się zatem na ich podstawie postawy zaufania, normy współpracy i sieci kontaktów powinny mieć trwały charakter.

Skuteczność oddziaływania wybranych komponentów polityki regionalnej UE na kształtowanie elementów kapitału społecznego na obszarze regionu transgranicznego Wschodnia Brandenburgia–Województwo Lubuskie

Siła i skuteczność oddziaływania poszczególnych komponentów polityki regionalnej UE na przedmiotowym polsko-niemieckim ob-

szarze transgranicznym w latach 2000–2006 oraz 2007–2013 jest już częściowo możliwa do zbadania. Opublikowane zostały bowiem całościowe dokumenty ewaluacyjne dotyczące Interregu oraz częściowe oceny działania Programu Operacyjnego. Ewaluacja realizacji inicjatywy wspólnotowej Interreg III A ma charakter zarówno kwantytatywny (wydany w języku niemieckim Raport końcowy przedłożony Ministerstwu Finansów Kraju Związkowego Brandenburgia, opracowany przez firmę Infrastruktura & Środowisko, przez prof. Böhma we współpracy z Instytutem Taurus w Trierze⁵⁷ oraz wydawane w tymże języku pod koniec każdego roku trwania programu „Raporty roczne dla Ministerstwa Finansów Kraju Związkowego Brandenburgia”⁵⁸), jak i kwantytatywno-kwalitatywny (szczegółowe opracowania stworzone na potrzeby zbadania siły oddziaływania inicjatywy wspólnotowej na obszarze mniejszych jednostek terytorialno-instytucjonalnych, np. *Oddziaływanie funduszy strukturalnych na poziomie podregionów NUTS 3. RAPORT ZBIORCZY. Podregion: ciechanowsko-płocki, chełmsko-zamojski, gorzowski, poznański. Analiza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego*, Wykonawca: PROKSEN — PBS DGA. Współpraca/koordynacja metodyczna: Radosław Dyjak, Warszawa, czerwiec 2007). Natomiast ze względu na to, że Program Operacyjny wciąż jest realizowany, opublikowano dotychczas dokumenty tylko o charakterze kwalitatywnym, wskazujące jedynie na pewne związki przyczynowo-skutkowe w ramach przebiegających procesów społecznych, bez umiejscowienia ich na gruncie statystycznym (Raport końcowy w ramach badania ewaluacyjnego: Ocena skuteczności systemu wdrażania Funduszu Małych Projektów i Projektów Sieciowych w Programie Operacyjnym Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)–Brandenburgia 2007–2013, w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej; sporządzony dla

Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego, Szczecin, 10 listopada 2010). Analiza „Raportów rocznych sporządzonych dla Ministerstwa Finansów Kraju Związkowego Brandenburgia”⁵⁹ z przebiegu inicjatywy Interreg III A wskazuje na następujące zjawiska dokonujące się w obszarze budowania kapitału społecznego. Raporty wskazują na ogromny sukces tzw. mikroprojektów, przeprowadzanych w ramach działania 6.1. Ich liczba oraz siła oddziaływania przekroczyła zakładane przez twórców programu wartości⁶⁰. Te ukierunkowane na wykształcanie niesformalizowanych sieci (wg typologii R. Putnama tzw. niezinstytucjonalizowany kapitał społeczny) transgranicznych kontaktów (*networks*) pomiędzy mieszkańcami regionu, niskobudżetowe projekty wykazały także jeden z najwyższych procentowo wskaźników realizacji przyjętych celów działania (ponad 70%). Zjawisko to w odniesieniu do relatywnego fiaska działania 6.2 (tylko jeden zrealizowany projekt w całym okresie programowania, co daje wskaźnik realizacji celu działania na poziomie 6%⁶¹), ukierunkowanego na kształtowanie sformalizowanych form współpracy między pracownikami instytucji samorządowych z obu krajów regionu, świadczy o niewielkiej skuteczności działań, mających na celu „zbiurokratyzowane” integrowanie społeczności tego obszaru we wskazanych „odgórnice” dziedzinach życia społecznego (zinstytucjonalizowany kapitał społeczny). Te dwa przeciwstawne zjawiska — tj. z jednej strony sukces wyrastających bezpośrednio z „tkanki społecznej” regionu transgranicznego projektów o charakterze oddolnych, spontanicznych inicjatyw, wydarzeń czy imprez okolicznościowych (nierzadko zakorzenionych w kulturze regionu), sportowych, artystycznych oraz jednorazowych spotkań mieszkańców zza obu stron Odry, a z drugiej strony niepowodzenie projektów, w których uczestnikom z góry narzucono obszary in-

tegracji — wskazują także na to, że normy dobrej współpracy (*norms*), zaufania (*trust*) oraz dobrej koegzystencji wykształcają się na podstawie oddolnych, warunkowanych aksjologicznie, kulturowo i wynikających z subiektywnych potrzeb mieszkańców interakcji (*networks*).

Na podstawie Raportu końcowego⁶² z realizacji programu Interreg III A wnioskować można, iż projekty polityki regionalnej UE przeprowadzone na przedmiotowym obszarze generują przede wszystkim kapitał społeczny o małej wartości, czyli sieci kontaktów cechujące się luźnymi i nietrwałymi powiązaniem między jednostkami. Liczba uczestników⁶³ projektów o charakterze jednorazowych spotkań, imprez okolicznościowych, otwartych warsztatów czy festynów z udziałem Polaków i Niemców, w stosunku do liczby uczestników projektów, w których ci sami obywatele z obu krajów mieli okazję spotykać się co najmniej kilkakrotnie, nawiązać trwałe znajomości, a nawet przyjaźnie, kształtowała się w proporcji 200:1⁶⁴. Ważną informację stanowi jednak to, że aż 98% spośród osób biorących udział w projektach charakteryzujących się powtarzalnością kontaktów stanowili uczestnicy inicjatyw podejmowanych w ramach działania 5.2, a więc przede wszystkim uczniowie i studenci⁶⁵. Jest to zatem bardzo istotna wskazówka dla decydentów unijnych chcących zwiększyć zasięg oddziaływania projektów regionalnych, generujących pogłębione relacje transgraniczne (czyli kapitał społeczny o dużej wartości, mający zdaniem Putnama większą siłę integrującą niż kapitał społeczny o małej wartości) między przedstawicielami obu narodów. Takie inicjatywy, jak tworzenie dwujęzycznych kierunków studiów, przeprowadzanie wspólnych wykładów, wymian studenckich i uczniowskich, realizacja wspólnych projektów naukowo-badawczych itp., mają bowiem szansę, już choćby z racji masowego charakteru systemu oświaty i szkolnictwa

wyższego w obu krajach, objąć większe grupy społeczne. Oczywiście, nie do przecenienia jest w tym kontekście sama możliwość odpowiedniego kształtowania programów nauczania w ramach tego typu inicjatyw, tak aby zwracały one szczególną uwagę na społeczno-integracyjne aspekty podejmowanych wspólnie działań.

Kolejnym wskaźnikiem, pozwalającym określić charakter oddziaływania projektów polityki regionalnej na kształtowanie kapitału społecznego na obszarze transgranicznym Wschodnia Brandenburgia–Województwo Lubuskie — w tym wypadku już w obu omawianych okresach programowania — jest kryterium zmiennych socjodemograficznych, określających potencjalnych uczestników programów realizowanych w ramach priorytetów 5. i 6. Interregu oraz priorytetu 3. Programu Operacyjnego. Dokumenty ewaluacyjne dostarczają szczegółowych informacji w tym zakresie. Na podstawie ich analizy należy stwierdzić, że projekty realizowane w ramach omawianych priorytetów miały bardzo inkluzyjny charakter. Cechowały się one bowiem wyjątkowo dużą otwartością w obszarze zmiennych socjodemograficznych (przede wszystkim takich, jak płeć, wiek, religia, orientacja seksualna, pochodzenie etniczne), mogących potencjalnie decydować o kształtowaniu się homogenicznych, wykluczających tożsamości wśród poszczególnych grup uczestników programów i w konsekwencji o ich zamykaniu się na inne grupy społeczne⁶⁶. Należy zatem stwierdzić, że działania polityki regionalnej w tym wymiarze sprzyjają wykształcaniu się łączącego kapitału społecznego (*bridging capital*), zdolnego do integrowania dużych grup społecznych. Wysoki stopień otwartości w obszarze zmiennych socjodemograficznych, charakteryzujących grupy docelowe uczestników projektów poprzez zastosowanie tak „szerokich” kryteriów uczestnictwa, jak: bezrobotni lub chcący przekwalifikować się mieszkańcy regionu

transgranicznego (działanie 5.1 — Interreg), pobierający naukę mieszkańcy regionu transgranicznego (działanie 5.2 — Interreg), mieszkańcy regionu transgranicznego (działanie 6.1 — Interreg), pracownicy instytucji samorządowych działających na obszarze regionu transgranicznego (działanie 6.2 — Interreg), mieszkańcy regionu transgranicznego (działanie 6.3 — Interreg) i w zasadzie analogicznych kryteriów w przypadku priorytetu 3. Programu Operacyjnego⁶⁷, przekłada się według Roberta Putnama w sposób bezpośredni na tworzenie swobodnych, nie-represyjnych więzi społecznych generujących właśnie łączący kapitał społeczny. Ten typ kapitału społecznego charakteryzuje się, zdaniem amerykańskiego politologa, dużo większą siłą integrującą duże grupy społeczne niż kapitał spajający (*bonding social capital*), budujący silne, wykluczające tożsamości grupowe.

Ważnym aspektem działania omawianych programów polityki regionalnej UE w interesującym kontekście badawczym jest ich wpływ na wykształcanie norm współpracy (*norms*) pomiędzy przedstawicielami obu narodów biorących udział w projektach transgranicznych. W odniesieniu do koncepcji kapitału społecznego J. Colemana normy współpracy powinny kształtować się na podstawie zasady wzajemności — „ja coś daję i ty coś dajesz”. W wypadku programów polityki regionalnej UE realizowanych na przedmiotowym obszarze zasada wzajemności odnosi się bezpośrednio do mechanizmu współfinansowania projektów, determinując tym samym powstawanie sytuacji charakterystycznej dla teorii gier⁶⁸ — tj. symetrycznego ryzyka dla obu (lub więcej) partnerów podejmujących się realizacją projektu. Jak już wspomniano, Unia Europejska współfinansuje dany projekt jedynie wtedy, gdy spełnia on określone wymogi — a przede wszystkim wtedy, kiedy realizuje założony cel działania. Partnerzy, przystępując do jego realizacji, ponoszą pewne koszty

oraz ryzyko, że jeśli projekt się nie powiedzie, Unia go nie rozliczy, a tym samym nie udzieli wsparcia finansowego. W wypadku projektów przeprowadzonych w ramach priorytetów 5. i 6. Interregu (dla priorytetu 3. Programu Operacyjnego brak jeszcze stosownych danych) wskaźnik procentowy projektów, które się powiodły, przedstawia się, jak następuje: działanie 5.1 — 67%, działanie 5.2 — 87%, działanie 6.1 — 70%, działanie 6.2 — nie dotyczy ze względu na zbyt małą liczbę projektów, uniemożliwiającą ich ujęcie statystyczne, działanie 6.3 — 93%⁶⁹. Powyższe dane wskazują na wysoki stopień implementacji projektów w ramach ważnych, z punktu widzenia niniejszej pracy, priorytetów (średnia z wszystkich działań na poziomie 79%). Świadczy to o bardzo dobrej współpracy polskich i niemieckich podmiotów w omawianym obszarze. Dane te uprawniają także do konstatacji, iż na podstawie norm dobrej współpracy kształtuje się kolejny istotny komponent kapitału społecznego, czyli wzajemne zaufanie (*trust*) pomiędzy polskimi i niemieckimi partnerami. Zjawisko to potwierdzają twórcy Raportu końcowego z realizacji inicjatywy wspólnotowej Interreg III A, którzy podkreślają aspekt wspólnych przygotowań, wspólnego ryzyka, wspólnego przeprowadzenia oraz wspólnego rozliczenia projektu — wymagających wzajemnego zaufania od partnerów⁷⁰.

Ostatnim omawianym tu wymiarem oddziaływania polityki regionalnej Unii Europejskiej na kształtowanie kapitału społecznego w regionie jest zakres przedmiotowy przeprowadzonych projektów. Chodzi konkretnie o kwestię ekstrapolacji tychże projektów na gruncie dobra wspólnego (kapitał społeczny zorientowany na zewnątrz według typologii R. Putnama). W zasadzie wszystkie inicjatywy w ramach priorytetów 5. i 6. Interregu oraz priorytetu 3. Programu Operacyjnego miały charakter działań na rzecz dobra wspólnego. Inicjatywy podejmowane w ramach priorytetu 5. Interregu oraz

działanie 3.1 priorytetu 3. Programu Operacyjnego miały bowiem na celu wykształcenie wykwalifikowanych kadr dla regionu transgranicznego, podniesienie kompetencji zawodowych oraz interkulturowych jego mieszkańców, a także wspieranie instytucji oświatowych oraz naukowych, z których korzystają mieszkańcy regionu. Priorytet 6. Interregu oraz działanie 3.2 Programu Operacyjnego ukierunkowane były natomiast na zwalczanie wspólnych problemów społeczno-ekonomicznych regionu (ekskluzja, przestępczość itd.), współpracę na gruncie instytucjonalnym celem podniesienia poziomu sprawności reagowania w sytuacjach kryzysowych, wspieranie inicjatyw o charakterze społeczno-integracyjnym oraz wspieranie współpracy międzynarodowej instytucji naukowych, badawczych i kulturalnych, a także towarzystw młodzieżowych i klubów sportowych. Ich zakres generował więc też wartość dodaną dla wszystkich mieszkańców regionu transgranicznego.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy źródłowej dokumentów ewaluacyjnych z przebiegu inicjatywy wspólnotowej Interreg III A oraz Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej na obszarze regionu transgranicznego Brandenburgii i Województwa Lubuskiego, w dwóch ostatnich okresach programowania, należy wskazać na pozytywny wpływ polityki regionalnej Unii Europejskiej na budowanie kapitału społecznego regionu w wymiarze transgranicznym. Wskazane w tej pracy projekty polityki regionalnej wykazują dużą skuteczność działania, zwłaszcza gdy przybierają kształt inicjatyw oddolnych, generując tym samym niezinstytucjonalizowany kapitał społeczny, którego duża społeczno-integracyjna siła oddziaływania wynika

z zakorzenienia w potrzebach i kulturze mieszkańców regionu. Przede wszystkim na tym poziomie interakcji społecznych kształtują się także normy dobrej współpracy (*norms*), zaufania (*trust*) oraz dobrej koegzystencji. Sieci transgranicznych kontaktów (*networks*) między mieszkańcami regionu, powstające w wyniku oddziaływania projektów unijnych, w świetle analizowanych dokumentów charakteryzują się luźnymi i nietrwałymi powiązaniami. Budowany w ten sposób kapitał społeczny o małej wartości cechuje się wprawdzie szerokim zasięgiem i dużą liczbą powiązań — nie są to jednak relacje trwałe. Analiza sprawozdań ewaluacyjnych wskazuje jednak na relatywny sukces w dziedzinie tworzenia pogłębionych, trwałych i powtarzalnych relacji transgranicznych (czyli kapitału społecznego o dużej wartości) międzynarodowych programów o charakterze inicjatyw edukacyjno-naukowych, jak np. tworzenie dwujęzycznych kierunków studiów, przeprowadzanie wspólnych wykładów, wymian, projektów naukowo-badawczych itp. Przeznaczenie większych środków finansowych na tego typu inicjatywy wydaje się szansą na wytworzenie kapitału społecznego o dużej wartości w większych grupach społecznych regionu.

Omawiane projekty regionalne odznaczały się bardzo inkluzyjnym, otwartym charakterem, generując tym samym tzw. łączący kapitał społeczny (*bridging capital*), którego najważniejszą właściwość stanowi zdolność do integrowania dużych grup społecznych.

Działanie projektów unijnych na przedmiotowym obszarze sprzyjało także wykształcaniu się norm współpracy (opartych na zasadzie wzajemności colemanowskich *norms*) oraz wzajemnego zaufania (*trust*) pomiędzy mieszkańcami regionu. Ich zakres przedmiotowy zaś umiejscawiał je w obszarze działań na rzecz szeroko pojmowanego dobra wspólnego (kapitał społeczny zorientowany na zewnątrz). Pozytywny wpływ polityki regionalnej Unii Europejskiej w dziedzinie wytwarzania kapitału społecznego na objętym jej oddziaływaniem obszarze potwierdza jej rolę i znaczenie jako narzędzia zmiany społecznej. Intencją autora było wskazanie na kierunki wybranych procesów społecznych, które w konsekwencji tego działania zachodzą. Niemniej zjawiska te wymagają pogłębionej analizy oraz „osadzenia” ich na gruncie statystycznym. Praca ta wskazywać ma na pewne tropy badawcze w tym zakresie i zachęcić badaczy zajmujących się tą tematyką do podjęcia takiego wysiłku.

¹ M. Mayer, *Soziales Kapital und Stadtentwicklungspolitik — ein ambivalenter Diskurs*, [w:] M. Haus (red.), *Buergergesellschaft, soziales Kapital und lokale Politik. Theoretische Analysen und empirische Befunde*, Opladen 2002, s. 36.

² A. Junik, *Kapitał społeczny jako warunek rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Europa obywateli. Polskie społeczeństwo obywatelskie in actu*, W. Bokajło, A. Wiktorska-Święcka (red.), Wrocław 2007, s. 108.

³ http://europa.eu/pol/reg/index_de.htm (dostęp: 16 września 2011).

⁴ R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995, s. 265–269.

⁵ <http://euroregion-viadrina.pl/content/historia> (dostęp: 15 października 2011).

⁶ Lata 2000–2006 (w wypadku Polski dot. okresu 2004–2006) oraz 2007–2013.

⁷ W nomenklaturze przedmiotu — „priorytetów”.

⁸ Termin „kapitał społeczny” pojawił się oczywiście na gruncie naukowym dużo wcześniej, gdyż pod koniec XIX wieku, w pracy Alfreda Marshalla dotyczącej różnych typów kapitału fizycznego — zob. A. Biedermann, *Die strategische Bedeutung Sozialen Kapitals. Eine Untersuchung auf der Ebene interorganisationaler Beziehungsnetzwerke*, Hamburg 2007, s. 14.

- ⁹ *Ibidem*, s. 16.
- ¹⁰ *Ibidem*, s. 17.
- ¹¹ D. Moroń, *Kapitał społeczny — próba definicji*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, red. D. Moroń, Wrocław 2009, s. 26.
- ¹² M. Euler, *Soziales Kapital. Ein Brückenschlag zwischen Individuum und Gesellschaft*, Oldenburg 2006, s. 13.
- ¹³ B. Grüb, *Sozialkapital als Erfolgsfaktor von Public Private Partnership*, Berlin 2007, s. 78.
- ¹⁴ J. Coleman, *Foundations of social theory*, Cambridge 1990, s. 302 n.
- ¹⁵ O.W. Gabriel, V. Kunz, S. Roßteutscher, J.W. van Deth, *Sozialkapital und Demokratie. Zivilgesellschaftliche Ressourcen im Vergleich.*, Wien 2002, s. 26.
- ¹⁶ L. Vogt, *Das Kapital der Buerger. Theorie und Praxis zivilgesellschaftlichen Engagement*, Frankfurt-New York 2005, s. 145.
- ¹⁷ R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 2008, s. 14.
- ¹⁸ B. Grüb, *op. cit.*, s. 82.
- ¹⁹ R.D. Putnam (red.), *Gesellschaft und Gemeinsinn, Sozialkapital im internationalen Vergleich*, Gütersloh 2001, s. 27.
- ²⁰ B. Grüb, *op. cit.*, s. 82.
- ²¹ R.D. Putnam (red.), *op. cit.*, s. 27.
- ²² B. Grüb, *op. cit.*, s. 82–83.
- ²³ R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle...*, s. 14, 40.
- ²⁴ W. Bokajło, *Amerykańskie korzenie kapitału społecznego*, [w:] M. Klimowicz, W. Bokajło (red.), *Kapitał społeczny. Interpretacje, impresje, operacjonalizacja*, Warszawa 2010, s. 40.
- ²⁵ J. Babiak, *Polityka strukturalna jako czynnik wyrównywania dysproporcji rozwojowych krajów Unii Europejskiej*, [w:] *Fundusze Unii Europejskiej. Doświadczenia i perspektywy*, red. J. Babiak, Warszawa 2006.
- ²⁶ K. Głąbicka, M. Grewiński *Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej*, Warszawa 2005, s. 38.
- ²⁷ http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/object/index_pl.htm (dostęp: 25 października 2011).
- ²⁸ W latach 2000–2006.
- ²⁹ W latach 2007–2013.
- ³⁰ <http://www.funduszestrukturalne.gov.pl> (dostęp: 25 października 2011).
- ³¹ <http://www.funduszspojnosci.gov.pl/Podstawowe+informacje> (dostęp: 25 października 2011).
- ³² http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prordc/prdc_de.htm (dostęp: 25 października 2011).
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ *ENTSCHEIDUNG DES RATES vom 6. Oktober 2006 über strategische Kohäsionsleitlinien der Gemeinschaft (2006/702/EG)*.
- ³⁵ <http://www.ewt.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/Beneficjenci.aspx> (dostęp: 25 października 2011).
- ³⁶ <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/WSTEPDOFUNDUSZYEUROPEJSKICH/Strony/Czymsa-fundusze.aspx> (dostęp: 27 października 2011).
- ³⁷ *Ibidem*.
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ W latach 2000–2004 przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej projekty regionalne realizowane po stronie polskiej finansowane były z funduszu przedakcesyjnego PHARE, od momentu wejścia do Wspólnoty znalazły się one w spektrum działania inicjatywy wspólnotowej Interreg III A.
- ⁴⁰ Komunikat Komisji do państw członkowskich z dnia 2 września 2004 r. ustanawiający wytyczne dla inicjatywy wspólnotowej w dziedzinie współpracy transeuropejskiej, która ma zachęcać do harmonijnego i zrównoważonego rozwoju obszaru Europy Interreg III (2004/C 226/02).
- ⁴¹ *Grenzen überwinden — zusammenwachsen, Grenzüberschreitende Projekte in Brandenburg und der Woiwodschaft Lubuskie im Rahmen der Gemeinschaftsinitiative INTERREG IIIA 2000–2006*, Herausgegeben von: Ministerium für Wirtschaft des Landes Brandenburg Referat für EU-Angelegenheiten, Polen und INTERREG III A, s. 8.

⁴² *Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A, Brandenburg / Polen (Wojewodschaft Lubuskie) 2000–2006, CCI 2000 CB 16 0 PC 005, Vom Begleitausschuss gebilligt in der Sitzung am 12. Dezember 2003, In der redaktionellen Überarbeitung vom 27. Mai 2004, s. 57 n.*

⁴³ <http://www.europa.brandenburg.de/cms/detail.php/bb2.c.519412.de> (dostęp: 30 października 2011).

⁴⁴ *Operationelles Programm zur grenzübergreifenden Zusammenarbeit — Polen (Wojewodschaft Lubuskie)–Brandenburg 2007–2013 im Rahmen der „Europäischen territorialen Zusammenarbeit“, Genehmigt von der Europäischen Kommission am 25.03.2008.*

⁴⁵ *Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A, Brandenburg / Polen (Wojewodschaft Lubuskie) 2000–2006, CCI 2000 CB 16 0 PC 005, Vom Begleitausschuss gebilligt in der Sitzung am 12. Dezember 2003, In der redaktionellen Überarbeitung vom 27. Mai 2004, s. 71–76.*

⁴⁶ *Ibidem*, s. 71.

⁴⁷ Celem projektu było wykształcenie kompetentnej siły roboczej dla polskich i niemieckich przedsiębiorstw działających na obszarze regionu transgranicznego. Polscy oraz niemieccy bezrobotni do 26. roku życia zdobywali kwalifikacje w dziedzinach: obróbki metalu, elektroniki oraz technologii informacyjnych. Wszystkie warsztaty przeprowadzane były w języku polskim, niemieckim oraz angielskim, a uczestnicy projektu musieli odbyć praktyki w przedsiębiorstwie działającym w sąsiednim kraju.

⁴⁸ W projekcie tym brała udział bezrobotna młodzież z obu krajów regionu transgranicznego w wieku od 15 do 25 lat, jego celem zaś było wykształcenie „asystentów UE”, którzy zintegrowani mieli zostać z regionalnym rynkiem pracy. Uczestnicy projektu brali udział we wspólnych zajęciach z zakresu ekonomii, technik prac biurowych, komunikacji społecznej, technologii informatycznych, polityki europejskiej i prawa europejskiego. Musieli także ukończyć kurs języka obcego, obowiązującego w kraju sąsiadującym, lub języka angielskiego, jak też odbyć czteromiesięczną praktykę w przedsiębiorstwie z drugiej strony granicy w celu zdobycia i rozwinięcia kompetencji interkulturowych.

⁴⁹ *Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A...*, s. 73.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 73–74.

⁵¹ *Ibidem*, s. 101.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, s. 74–75.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 75.

⁵⁵ Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)–Brandenburgia 2007–2013 w ramach „Europejskiej Współpracy Terytorialnej” zatwierdzony 25 marca 2008 r., s. 50–51.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 51.

⁵⁷ *Aktualisierung der Halbzeitbewertung INTERREG III A 2000–2006 Brandenburg, Polen / Lubuskie sowie Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Polen / Zachodniopomorskie, Endbericht, vorgelegt dem Ministerium der Finanzen des Landes Brandenburg von INFRASTRUKTUR & UMWELT, Professor Böhm und Partner in Zusammenarbeit mit TAURUS Institut an der Universität Trier.*

⁵⁸ Tzw. *Jahresberichte*.

⁵⁹ „Jahresberichte des Regionalprogramms INTERREG IIIA Brandenburg – Lubuskie” — opublikowane w latach 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007.

⁶⁰ *Jahresbericht 2007, Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A Brandenburg–Polen (Wojewodschaft Lubuskie), CCI: 2000 CB 16 0 PC 005, bestätigt vom Begleitausschuss INTERREG III A Brandenburg–Lubuskie durch Beschluss vom 29. Mai 2008, s. 32.*

⁶¹ *Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A Brandenburg /Polen (Wojewodschaft Lubuskie) 2000–2006, Jährlicher Durchführungsbericht nach Artikel 37, VO (EG) Nr. 1260/1999 des Rates vom 21. Juni 1999, CCI: 2000 CB 16 0 PC 005 - K (2001) 2107, geändert durch C (2002) 1703 vom 26. Juli 2002, geändert durch K (2004) 5051 vom 13.12.2004, s. 28.*

⁶² *Aktualisierung der Halbzeitbewertung INTERREG III A 2000–2006 Brandenburg, Polen / Lubuskie sowie Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Polen / Zachodniopomorskie, Endbericht, vorgelegt dem Ministerium der Finanzen des Landes Brandenburg von INFRASTRUKTUR & UMWELT, Professor Böhm und Partner in Zusammenarbeit mit TAURUS Institut an der Universität Trier.*

⁶³ Dotyczy uczestników projektów realizowanych w ramach priorytetów 5 i 6.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 82–84 — liczba osób biorących udział w projektach o charakterze jednorazowych spotkań: 263 343 osób w stosunku do 1505 osób, biorących udział w projektach cechujących się powtarzalnością interakcji z udziałem tych samych uczestników.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 82.

⁶⁶ *Aktualisierung der Halbzeitbewertung INTERREG III A 2000–2006 Brandenburg, Polen / Lubuskie sowie Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Polen / Zachodniopomorskie...*, s. 41–44, oraz *Raport końcowy w ramach badania ewaluacyjnego: Ocena skuteczności systemu wdrażania Funduszu Małych Projektów i Projektów Sieciowych w Programie Operacyjnym Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) –Brandenburgia 2007–2013, w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej; sporządzony dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego, Szczecin, 10 listopada 2010, s. 9.*

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Na której James Coleman oparł swoją koncepcję kapitału społecznego.

⁶⁹ *Jahresbericht 2007, Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A Brandenburg–Polen (Województwo Lubuskie), CCI: 2000 CB 16 0 PC 005, bestätigt vom Begleitausschuss INTERREG III A Brandenburg–Lubuskie durch Beschluss vom 29. Mai 2008, s. 32.*

⁷⁰ *Aktualisierung der Halbzeitbewertung INTERREG III A 2000–2006 Brandenburg, Polen / Lubuskie sowie Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Polen / Zachodniopomorskie...*, s. 27.

Bibliografia

Literatura

- Babiak J., *Polityka strukturalna jako czynnik wyrównywania dysproporcji rozwojowych krajów Unii Europejskiej*, [w:] *Fundusze Unii Europejskiej. Doświadczenia i perspektywy*, J. Babiak (red.), Warszawa 2006.
- Biedermann A., *Die strategische Bedeutung Sozialen Kapitals. Eine Untersuchung auf der Ebene interorganisationaler Beziehungsnetzwerke*, Hamburg 2007.
- Bokajło W., *Amerykańskie korzenie kapitału społecznego*, [w:] Klimowicz M., Bokajło W. (red.), *Kapitał społeczny. Interpretacje, impresje, operacjonalizacja*, Warszawa 2010.
- Coleman J., *Foundations of Social Theory*, Cambridge 1990.
- Euler M., *Soziales Kapital. Ein Brückenschlag zwischen Individuum und Gesellschaft*, Oldenburg 2006.
- Gabriel O.W., Kunz V., Roßteutscher S., Deth J.W. van, *Sozialkapital und Demokratie. Zivilgesellschaftliche Ressourcen im Vergleich*, Wien 2002.
- Głąbicka K., Grewiński M., *Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
- Grüb B., *Sozialkapital als Erfolgsfaktor von Public Private Partnership*, Berlin 2007.
- http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prordc/prdc_de.htm (dostęp: 25 października 2011).
- http://ec.europa.eu/regional_policy/object/index_pl.htm (dostęp: 25 października 2011).
- http://europa.eu/pol/reg/index_de.htm (dostęp: 16 września 2011).
- <http://euroregion-viadrina.pl/content/historia> (dostęp: 15 października 2011).
- <http://www.europa.brandenburg.de/cms/detail.php/bb2.c.519412.de> (dostęp: 30 października 2011).
- <http://www.ewt.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/Beneficjenci.aspx> (dostęp: 25 października 2011).
- <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/WSTEPDOFUNDUSZYEUROPEJSKICH/Strony/Czysafundusze.aspx> (dostęp: 27 października 2011).
- <http://www.funduszestrukturalne.gov.pl> (dostęp: 25 października 2011).
- <http://www.funduszspojnosci.gov.pl/Podstawowe+informacje> (dostęp: 25 października 2011).
- Junik A., *Kapitał społeczny jako warunek rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Europa obywateli. Polska społeczeństwo obywatelskie in actu*, W. Bokajło, A. Wiktorska-Świąćka (red.), Wrocław 2007.
- Mayer M., *Soziales Kapital und Stadtentwicklungspolitik — ein ambivalenter Diskurs*, [w:] M. Haus (red.), *Bürgergesellschaft, soziales Kapital und lokale Politik. Theoretische Analysen und empirische Befunde*, Opladen 2002.

- Moroń D., *Kapitał społeczny — próba definicji*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, red. D. Moroń, Wrocław 2009.
- Putnam R.D., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995.
- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 2008.
- Putnam R.D. (red.), *Gesellschaft und Gemeinsinn, Sozialkapital im internationalen Vergleich*, Gütersloh 2001.
- Vogt L., *Das Kapital der Bürger. Theorie und Praxis zivilgesellschaftlichen Engagement*, Frankfurt-New York 2005.

Źródła

- Aktualisierung der Halbzeitbewertung INTERREG III A 2000–2006 Brandenburg, Polen / Lubuskie sowie Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Polen / Zachodniopomorskie, Endbericht, vorgelegt dem Ministerium der Finanzen des Landes Brandenburg von INFRASTRUKTUR & UMWELT, Professor Böhm und Partner in Zusammenarbeit mit TAURUS Institut an der Universität Trier.*
- Entscheidung des Rates vom 6. Oktober 2006 über strategische Kohäsionsleitlinien der Gemeinschaft (2006/702/EG).
- Grenzen überwinden — zusammenwachsen, Grenzüberschreitende Projekte in Brandenburg und der Wojewodschaft Lubuskie im Rahmen der Gemeinschaftsinitiative INTERREG IIIA 2000–2006, Herausgegeben von: Ministerium für Wirtschaft des Landes Brandenburg Referat für EU-Angelegenheiten, Polen und INTERREG III A. Jahresbericht 2007, Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A Brandenburg–Polen (Wojewodschaft Lubuskie), CCI: 2000 CB 16 0 PC 005, bestätigt vom Begleitausschuss INTERREG III A, Brandenburg–Lubuskie durch Beschluss vom 29. Mai 2008.*
- Komunikat Komisji do państw członkowskich z dnia 2 września 2004 r. ustanawiający wytyczne dla inicjatywy wspólnotowej w dziedzinie współpracy transeuropejskiej, która ma zachęcać do harmonijnego i zrównoważonego rozwoju obszaru Europy Interreg III (2004/C 226/02).
- Ocena skuteczności systemu wdrażania Funduszu Małych Projektów i Projektów Sieciowych w Programie Operacyjnym Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)–Brandenburgia 2007–2013, w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej; sporządzony dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego, Szczecin, 10 listopada 2010.
- Operationelles Programm zur grenzübergreifenden Zusammenarbeit — Polen (Wojewodschaft Lubuskie)–Brandenburg 2007–2013 im Rahmen der „Europäischen territorialen Zusammenarbeit“, Genehmigt von der Europäischen Kommission am 25.03.2008.*
- Programm der Gemeinschaftsinitiative INTERREG III A, Brandenburg / Polen (Wojewodschaft Lubuskie) 2000–2006, CCI 2000 CB 16 0 PC 005, Vom Begleitausschuss gebilligt in der Sitzung am 12. Dezember 2003, In der redaktionellen Überarbeitung vom 27. Mai 2004.*
- Program Operacyjny Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)–Brandenburgia 2007–2013 w ramach „Europejskiej Współpracy Terytorialnej” zatwierdzony 25 marca 2008 r.*

Influence of the EU Regional Policy on development of social capital in cross-border regions illustrated by Polish-German borderland

Summary

Conception of social capital is becoming more and more popular instrument which enables transdisciplinary approach to integrative phenomenons on socio-economical nature. The article is referring to EU's regional policy impact on development of social capital in cross-border regions of European Community. Specific socioeconomical and sociopolitical features of cross-border regions, in which the european projects are carrying out, allow to treat them like a some sort of european integration laboratory. Differences

between the institutional-political, socioeconomical and cultural systems in the territories of cross-border regions constitutes in a way the reflection of whole UE and its membership countries situation. The article makes the attempt to response for a question - which elements of regional policy support the social-integrative influence of particular social capital components – that is trust, norms of reciprocity and networks of contacts. The analyse is led by example of regional programs influence over the areas of the Polish-German borderland: Ostbrandenburg – Lubuskie Voivodeship.